

Petra Wagner

Pravica do izobraževanja med prestajanjem zaporne kazni na Švedskem, Danskem in pri nas

Povzetek: Kolikor želimo zadostiti temeljnemu načelu enakih možnosti in enake kakovosti izobraževanja za vse ljudi, morajo biti te pravice jasno zakonsko opredeljene tudi v zakonih o izvrševanju kazenskih sankcij. Iz zakona mora biti razvidno, da temeljno načelo zavora kot kazenske sankcije temelji na odvzemu prostosti. Izobraževanje v zaporih vidimo kot eno izmed temeljnih človekovih pravic, ki neposredno ne cilja na spreminjanje osebnosti kot namerne (pre)vzgojne oz. terapevtske dejavnosti. Pri obravnavi izhajamo iz razumevanja, da je izobraževanje v prvi vrsti vrednota per se. V prispevku se tako osredotočamo na pravico do izobraževanja kot temeljno človekovo pravico. Analiziramo, kako je izobraževanje zapornikov in zapornic opredeljeno v različnih mednarodnih dokumentih in zakonih Republike Slovenije in v dveh skandinavskih državah. Primera skandinavskih držav smo izbrali, ker v strokovni javnosti velja, da so te države ene izmed najrazvitejših na področju vseživljenjskega učenja pa tudi ponudbe in organiziranosti izobraževanja za ljudi na prestajanju zaporne kazni.

Ključne besede: izobraževanje zaprtih oseb, pravica do izobraževanja, Danska, Švedska, Slovenija.

UDK: 37.01:343.9

Pregledni znanstveni prispevek

Petra Wagner, podiplomska študentka, Oddelek za pedagogiko in andragogiko, Filozofska fakulteta v Ljubljani

1 Uvod

Če želimo razumeti razvoj izobraževanja v zaporih, moramo upoštevati razmere v družbi oz. posamezni državi, saj te posredno ali neposredno določajo razmere v zaporih. To velja tudi za vrednotenje, odnos in urejanje razmer za izobraževanje med prestajanjem zaporne kazni. Izobraževanje je v delovanju zapora kot ustanove razumljeno kot ena od njenih dejavnosti. Lahko jo umeščamo v sklop resocializacijskih dejavnosti kot usposabljanje za službo, kot del zaporskega menedžmenta, ali pa je razumljena in dojeta kot nadstandardna dejavnost zapora. Duguid meni, da je relativni položaj izobraževanja v zaporih v hierarhični strukturi dejavnosti odvisen bolj od javne politike in prevladujoče penološke teorije kot pa od teorije izobraževanja nasploh (prim. Duguid 1998, str. 19).

V prispevku se bomo v uvodu osredotočili na pravico do izobraževanja kot temeljno človekovo pravico ter pogledali, kako je izobraževanje zapornikov in zapornic opredeljeno v različnih mednarodnih dokumentih, zakonih Republike Slovenije in dveh skandinavskih državah. Primera skandinavskih držav smo izbrali, ker v strokovni javnosti velja, da so te države ene izmed najrazvitejših na področju vseživljenjskega učenja pa tudi ponudbe in organiziranosti izobraževanja za ljudi na prestajanju zaporne kazni. Dansko obravnavamo kot primer dobre prakse na področju vlaganj, ponudbe in organiziranosti izobraževanja za zaprte osebe, čeprav bomo skušali opozoriti tudi na morebitne pomanjkljivosti. Švedsko pa smo izbrali, da bi opozorili na razliko med pravicami, zapisanimi v mednarodnih dokumentih in nacionalnih zakonodajah, in s tem izpostavili primer države, ki si prizadeva za razvoj izobraževanja odraslih in vseživljenjskega učenja na različnih področjih, hkrati pa temeljno pravico do izobraževanja odvzema osebam na prestajanju zaporne kazni.

Pri obravnavi bomo izhajali iz dejstva, da če želimo zadostiti temeljnemu načelu enakih možnosti in enake kakovosti izobraževanja za vse ljudi, morajo biti te pravice jasno zakonsko opredeljene tudi v zakonih o izvrševanju kazen-

skih sankcij. Iz zakona mora biti razvidno, da temeljno načelo zapora kot kazenske sankcije temelji na odvzemu prostosti. Izhodišče zapora kot kazenske sankcije je v načelu odvzem prostosti, ali z drugimi besedami, kot pravi Rotman: »Obsojenci gredo v zapor, ker je to kazen, ne pa zato, da bi bili v zaporu kaznovani.« (Rotman 1990, str. 12) V tem kontekstu je treba obsojencem in obsojenkam zagotoviti vse druge pravice, ki jim z zakonom niso posebej odvzete.

Izobraževanje v zaporih vidimo kot eno izmed temeljnih človekovih pravic, ki primarno ni namenjeno spreminjanju, korekciji osebnosti kot namerne in zavestne (pre)vzgojne oz. terapevtske dejavnosti. Izhajamo iz predpostavke, da je izobraževanje kot tako koristno za posameznika in da je tudi pravica posameznika glede na sprejete zakone in druge akte. Izobraževanje je predvsem vrednota *per se*. Na tem temelju skušamo zagovarjati tezo, da je s tako razumljeno vlogo izobraževanja med prestajanjem kazni zapora mogoče zaprte osebe dojemati kot subjekte, katerih obravnavo ne vežemo predvsem na idejo zapora, razumljenega kot aparata za spreminjanje družbi nevarnih posameznikov.

V nadaljevanju nas bo zanimalo, kako je področje zagotavljanja pravice do izobraževanja med prestajanjem kazni odvzema prostosti urejeno v mednarodnih dokumentih in zakonskih aktih posameznih držav. Pogleдали bomo, kako različna zakonodaja ureja področje izobraževanja v zaporih, kako ureditev določa organizacijo izobraževanja med prestajanjem zaporne kazni.

2 Opredelitev pojma in teoretska izhodišča

Vloga in pomen izobraževanja v zaporih sta se v zgodovini spreminjala skupaj z družbenimi in političnimi spremembami ter s spremembami in z razvojem različnih znanosti, tako kot so se spreminjale funkcije zapora od nadzorovanja do korekcije, v njenih različnih razsežnostih.

Kot ključna kazenska sankcija zadnjih treh stoletij temelji zaporna kazen na ideji odvzema prostosti, saj je prostost dobrina, ki naj bi pripadala vsem ljudem enako. Zapor kot karceralno ustanovo pa ohranja tudi predpostavka o aparatu za spreminjanje posameznikov, ki so družbi nevarni. V tem duhu je bila razumljena tudi vloga izobraževanja, namenjenega zapornikom in zapornicam, ki ima v kazenskih ustanovah dolgo tradicijo. Sprva so vlogo učitelja v zaporu prevzemali duhovniki, katerih naloga je bila, da z branjem biblije pripomorejo k spreminjanju kriminalca (po Duguid 2000, str. 94). Na prehodu iz 19. v 20. stoletje začnejo v ospredje prihajati ideje o popolnšanju storilca. Socialnoantropološke usmeritve in t. i. sociološka šola vse bolj poudarjajo socialne in družbene dejavnike kriminalitete, ki pripeljejo k novemu pristopu v obravnavanju storilcev in storilk kaznivih dejanj (po Javornik 2001, str. 148). Kriminalno dejanje postane razumljeno kot posledica posameznikove patologije. V ospredje prihaja proučevanje osebnosti posameznika in potreba po njegovem spreminjanju. Vloga izobraževanja za zaprte osebe ostaja v kolesju prevladujočih tendenc s korekcijskim ciljem.

Če hočemo izstopiti iz parametrov, ki določajo izobraževanju v zaporu

povsem drugačno vlogo, je treba opozoriti, da neposredni cilj izobraževanja v zaporih ni istoveten s ciljem korekcije, to pomeni, da izobraževanje v zaporu ni istovetno s korektivnim izobraževanjem (glej Morin 1993, str. 29). To je v našem prostoru jasno izpostavila tudi M. Javornik, ki med drugim pravi, da se je treba usmeriti v organizacijo izobraževalnih programov, ne pa zgolj izpostavljati potrebe po spreminjanju zapornikov (prim. Javornik 1990, str. 523). Morin zapiše, da se med vsemi odgovori, ki so bili dani v zgodovini civilizacij, ponavlja sklep, da je izobražena oseba razsodna oseba, saj je človekova kakovost racionalnost, ki pa jo je treba razvijati (v Morin 1993, str. 31). Pri tem se strinjamo z avtorjem, ki pravi, da vidi cilj izobraževanja v izobrazbi kot sposobnosti univerzalnega razsojanja, dodajamo pa, da je izobrazba kot taka vrednota sama po sebi, čeprav lahko prispeva k realizaciji različnih ciljev. V skladu s tem razume splošno izobrazbo tudi Kodelja, ki zapiše: »Splošna izobrazba je v tem smislu sredstvo, ki omogoča ljudem, da postanejo kolikor je le mogoče svobodni posamezniki ne glede na poklic, ki ga opravljajo. Zato je splošna izobrazba razumljena kot vrednota sama po sebi in ni, tako kot sta strokovna in poklicna, v funkciji nekih zunanjih, utilitarnih ciljev, čeprav lahko prispeva tudi k njihovem doseganju.« (Kodelja v Laval 2005, str. 317) S tem pa ne želimo reči, da si prizadevamo zgolj za razširitev možnosti za splošno izobraževanje za zaprte osebe. V zaporu moramo slediti širitvi možnosti in zagotavljanju pravice do izobraževanja nasploh, naj si bo to poklicno, strokovno ali splošno izobraževanje, saj vidimo v pridobivanju izobrazbe tudi večje možnosti za vključevanje v družbo po prestani kazni, večje možnosti na trgu dela, razvijanje občutka odgovornosti, samostojnosti, samospoštovanja, spoštovanja sočloveka in sobivanja ter razvijanje sposobnosti za soočanje s spremembami. Vključenost v izobraževalne programe lahko pripomore k soočanju s kulturo, družbo in k razumevanju posameznika v njej. Neposredno postavljeni primarni cilj je izobraženi posameznik. Posredno pa izobrazba pripomore k integraciji posameznika v družbo, poveča možnost zaposlitve ipd.

Odgovor na vprašanje, zakaj izobraževati v zaporu, je torej treba iskati v samem izhodišču izobraževanja, se pravi v zahtevi po pojmovanju izobraževanja kot javnega dobrega in temeljne človekove pravice. Če sprejmemo tako predpostavko izobraževanja, lahko z gotovostjo trdimo, da je izobraževanje zapornikov pomembno za posameznikov razvoj, saj je izobraževanje vrednota sama po sebi. Hkrati pa lahko pripomore k pridobivanju ».../ znanj, kvalifikacij, kompetenc, in posameznikovih značilnosti, ki pripomorejo k ustvarjanju osebne, družbene in ekonomske blaginje« (The well-being of Nations: The Role of Human and Social Capital, 2004, str. 3), kar bo obsojencu seveda tudi koristilo pri ponovnem vključevanju v družbo in iskanju zaposlitve. Pri takem pojmovanju izobraževanja ne gre za poseganje v človekovo osebnost in integriteto ter nasilno transformiranje posameznika, kot je opaziti pri pojmovanju izobraževanja, ki si prizadeva predvsem za korekcijo posameznika.

V tem kontekstu bi opozorili na Petrovčevi predpostavki: »Temeljni napaki retributivne filozofije kaznovanja sta potemtakem domneva o 'čisti' kazni (brez dodatnih sporočil) in iz tega izveden sklep, da je kazen lahko brez vpliva

na bodoče obsojenčevo vedenje.« (Prav tam, str. 131) Opozarjamo, da ideje poboljšanja storilca res ne vidimo kot primarno nalogo ob odvzemu prostosti, nikakor pa ob tem ni mogoče izpeljati sklepa, kako zaradi tega verjamemo, da lahko odvzamemo prostost, ne da bi s tem vplivali na storilčevo osebnost (prim. Petrovec 1998, str. 131). Tudi M. Javornik se strinja, da z vsako kaznijo vplivamo na posameznikovo osebnost, vendar izpostavi: »Poboljšanje storilca je lahko 'stranski učinek' pravične kazni, kazni, ki naj vzgaja sama po sebi, ne cilj, ki si ga zastavimo z izvajanjem posebnih prevzgojnih tehnik in metod, 'obveznih' za obsojenca.« (Prav tam, str. 50)

V skladu s tem tudi ne delimo mnenja s Petrovcem, da se mora ob takem pojmovanju kaznovanja bivanje v zaporu omejiti na omogočanje minimalnega biološkega funkcioniranja, kjer bi pazniki in paznice opravljali svoje delo korektno, brez kakršne koli komunikacije z zaprtimi osebami. Odklepali in zaklepali bi celice in razdeljevali hrano. Drugega osebja v zaporu ne bi potrebovali (po Petrovec 1998, str. 142). Po našem mnenju primarni cilj kazni odvzema prostosti ni korekcija posameznikov in posameznic, kar pa ne izključuje zahteve širjenja ponudbe in možnosti za izobraževanje med prestajanjem kazni zapora. Oporekamo le neposrednemu prevzgojnemu delovanju, ki nima obsojenčevega soglasja (več o tem glej v Wagner 2004).

3 Mednarodni dokumenti

Pri zagotavljanju izobraževanja zaprtim osebam se prepleta množica različnih dejavnikov, ki jih moramo upoštevati, če želimo ponuditi in organizirati kakovostno izobraževanje. Kot pri vsakem vzpostavljanju sistema izobraževanja za odrasle moramo tudi pri vprašanju izobraževanja med prestajanjem zaporne kazni upoštevati nekaj temeljnih dejavnikov. V kontekstu proučevanja organiziranosti izobraževanja za zaprte osebe je treba premisliti, kateri so tisti dejavniki, ki se pojavijo v relaciji med družbo in zaporom ter zaprtimi osebami. Pri interpretiranju vloge in pomena izobraževanja zapornikov in zapornic v posamezni državi moramo upoštevati, kako so v kulturnem okolju razumljeni naslednji pojmi in vidiki izobraževanja (po Nordic Prison Education, 2005, str. 14):

- pravica do izobraževanja in usposabljanja,
- mednarodna priporočila,
- vseživljenjsko učenje,
- možnosti za izobraževanje in usposabljanje,
- vloga učitelja in metodologije,
- administrativno sodelovanje med različnimi akterji,
- vloga izobraževanja in usposabljanja v zaporskem sistemu,
- ekonomija,
- dokumentacija in raziskovanje.

Vsi naštetni dejavniki močno vplivajo na vlogo in pomen izobraževanja, namenjenega zaprtim osebam. V prispevku se bomo osredotočili predvsem na prvi dve alineji, ki obsegata področje pravnih podlag za razvoj izobraževanja med

prestajanjem zaporne kazni, saj verjamemo, da bi morale vse države zagotavljati zaprtim osebam enake pravice in možnosti za izobraževanje, kot jih imajo drugi člani družbe, ter jih pri tem spoštovati kot subjekte.

3.1 *Kratek pregled mednarodnih dokumentov*

V različnih zakonskih aktih je zapisano, da ima vsak človek pravico do izobraževanja. Tudi v 26. členu Splošne deklaracije človekovih pravic, sprejete leta 1948, je zapisano, da ima vsakdo pravico do izobraževanja (po <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=102&L=0>).

Natančneje opredeljuje izobraževanje zaprtih oseb priporočilo Sveta Evrope iz leta 1989, sestavljeno iz sedemnajstih členov, ki med drugim pravijo, naj bo izobraževanje zaprtih oseb enako tistemu, ki je zagotovljeno za enake starostne skupine v družbi zunaj zaporov, paleta možnosti izobraževanja pa naj bo kar najbolj pisana. Vsi zaporniki in zapornice naj imajo dostop do izobraževanja, kar vključuje pouk v razredih, poklicno izobraževanje, različne kulturne, ustvarjalne in športne dejavnosti, pridobivanje socialnih spretnosti in dostop do knjižnice (glej <http://cm.coe.int>, Priporočilo št. R (89) 12 Sveta Evrope za področje izobraževanja zaprtih oseb).

Odbor ministrov Evropskega sveta je leta 1987 sprejel Evropska zaporska pravila (glej: <http://cm.coe.int/ta/rec/1987/word/87r3.doc>). Glede na obravnavano temo bi bilo smiselno opozoriti, da je eno izmed temeljnih načel, ki jih evropska pravila prinašajo, pravilo, da mora ravnanje z zaporniki zagotavljati ohranjanje njihovega znanja in samospoštovanja. Kolikor dopušča dolžina kazni, je treba pri zapornikih razvijati občutek odgovornosti in spodbujati tiste lastnosti in sposobnosti, ki jim bodo po vrnitvi v družbo pomagale živeti samostojno v skladu z zakoni. V tem načelu izobraževanje ni neposredno vezano na spreminjanje posameznika, razumljeno je mnogo širše, in sicer kot sredstvo, ki omogoča ljudem, da postanejo oz. ostanejo, kolikor je le mogoče, svobodni in odgovorni posamezniki.

Tudi različni mednarodni dokumenti zadevajo izobraževanje zaprtih oseb. V tem kontekstu je treba opozoriti na Hamburško deklaracijo¹ o učenju odraslih, ki v enem izmed členov pravi, da so cilji izobraževanja mladine in odraslih, če gledamo na izobraževanje kot vseživljenjski proces, razvoj avtonomnosti in čut odgovornosti za ljudi in skupnost, utrjevanje sposobnosti za soočanje s spremembami, ki nastajajo v gospodarstvu, kulturi in v družbi kot celoti, in za pospeševanje sožitja, tolerance ter obveščenega in ustvarjalnega sodelovanja državljanov njihovih skupnostih (Hamburška deklaracija o učenju odraslih, 1998, str. 3). Tudi v tem dokumentu je izobraževanje razumljeno kot vrednota na sebi in je mnogo širše pojmovano, zato ni predvsem v funkciji neposredne korekcije in indoktrinacije posameznikov.

---

¹ 5. mednarodna konferenca o izobraževanju odraslih – CONFINTEA, 1997.

Na konferenci v Hamburgu so obravnavali različne teme, med njimi je bila tudi tema z naslovom Učenje odraslih za vse: pravice in pričakovanja različnih skupin. Opozorili so, da je, čeprav naj bi bilo izobraževanje dostopno vsem, v resnici še mnogo skupin izločenih. Med njimi so našli Rome, stare ljudi, migrante, begunce, osebe s posebnimi potrebami, pa tudi zapornike. Glede zapornikov so se zavezali za (po prav tam, str. 36–37):

- priznavanje pravic do učenja² vsem zapornikom, kar pomeni zagotavljanje informacij vsem zapornikom o različnih ravneh izobraževanja in usposabljanja ter z zagotavljanjem dostopnosti dostopa do njih;
- razvijanje in vpeljevanje izobraževalnih programov v zapore. Pri tem naj bi sodelovali zaporniki, da bi tako programi ustrezali njihovim potrebam in učnim aspiracijam;
- olajševanje dela nevladnim organizacijam, učiteljem in drugim izvajalcem izobraževalnih dejavnosti v zaporih. Tako bi omogočili zapornikom dostop do izobraževalnih institucij in tako spodbujali iniciative za povezovanje tečajev, ki potekajo v zaporih in zunaj njih.

Vse skandinavske države in tudi Slovenija so podpisnice prej predstavljenih dokumentov. V nadaljevanju nas bo zanimalo, kako se ti dokumenti ujemajo z nacionalno zakonodajo posamezne države in ali je v nacionalni zakonodaji jasno zapisano, da imajo zaporniki in zapornice enake pravice do izobraževanja kot drugi državljani in državljanke. Šele jasno zapisane pravice namreč zagotavljajo nadaljnji razvoj tega področja.

4 Pravna podlaga in uresničevanje pravice do izobraževanja v posameznih državah

4.1 Danska

Na Danskem je dolga tradicija sodelovanja med izobraževanjem v zaporih in med državnim izobraževalnim sistemom. Izobraževanje med prestajanjem zaporne kazni spada pod ministrstvo za šolstvo, v sklopu katerega je bila ustanovljena Služba za zapore in pogojni odpust (Prison and Probation Service), ministrstvo za pravosodje pa je odgovorno za financiranje izobraževalne dejavnosti (po Nordic prison education, 2005, str. 44).

Leta 1952 so bila sprejeta prva določila, ki so opredeljevala status izobraževanja za odrasle zaprte osebe. Osnovno izobraževanje je bilo obvezno za vse osebe, ki so bile mlajše od trideset let, potekalo pa je zunaj delovnega časa. Vključenost v izobraževanje naj bi imela zdravilen učinek, iz tega razloga so pravila omogočala tudi različne tečaje, ki so prinašali kreditne točke (po prav tam, str. 27). Prvi cilj organizacije in omogočanja izobraževanja je bila torej korekcija in spreminjanje posameznika.

Kot posledica kritik tretmajskega režima je bilo leta 1973 izdano poročilo vladne komisije za izobraževanje (Danish government commission on education), v katerem so izražena prizadevanja, da naj bo izobraževanje sprejeto pod

enakimi pogoji kot druge dejavnosti in da ne bi več veljala splošna šolska obveznost (prim. prav tam, str. 28). V tem duhu časa je bil leta 1974 sprejet načrt Skadhauge, katerega vodilne zamisli so bile, da naj bi bilo izobraževanje za zaprte osebe del državnega izobraževalnega sistema. Zapornikom in zapornicam iz odprtih zaporov je bilo dovoljeno, da so lahko navzoči v izobraževalnih ustanovah zunaj zavora v okviru dnevnih izhodov. S tem naj bi sledili ideji lažje integracije v družbo po prestani kazni (po prav tam, str. 27–28). Takoj ob nastopu kazni naj bi z vsako zapornico ali zapornikom naredili individualni načrt, ki naj zajema tudi načrtovanje posameznikovih izobraževalnih interesov. Načrt Skadhauge je imel v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja velik vpliv, ne samo na sistem izobraževanja zapornikov v skandinavskih državah, ampak tudi na preostali del evropske celine. S predstavljenimi ukrepi so Danci stopili korak bliže k udejanjanju človekovih pravic in pojmovanju zaprte osebe kot subjekta.

V danski zakonodaji je pravica do izobraževanja jasno in nedvoumno opredeljena. Zaprte osebe imajo enake pravice do izobraževanja kot drugi državljani. To zagotavlja tako Zakon o izobraževanju odraslih (Adult Education Act), v katerem je zapisano, da imajo vse odrasle osebe pravico do izobraževanja, kot tudi Zakon o uveljavljanju kazni (Act of Enforcement), v katerem je zapisano, da naj bi zaporniki in zapornice imeli pravico in dolžnost, da se udeležijo dela, izobraževanja ali drugih odobrenih dejavnosti zunaj zavora (v prav tam, str. 137). Več pozornosti bomo namenili dolžnosti vključitve zaprtih oseb v eno izmed dejavnosti kot dela terapevtske obveznosti in s tem morebitnemu kršenju nekaterih pravic nekoliko pozneje.

Leta 2000 so sprejeli tudi zakon o pripravljalnem izobraževanju za odrasle (Act on Preparatory Adult Education), kar pomeni, da lahko vse zaporske šole razvijajo in izvajajo pripravljalno izobraževanje. Pravno je urejeno tudi, da zaprte osebe ob koncu svoje kazni sodelujejo na tečajih borze dela za nekvalificirane delavce pod enakimi pogoji, kot veljajo za druge ljudi zunaj zaporov (po prav tam, str. 32). Temeljna vizija Službe za zapore in pogojni odpust je tesno sodelovanje z nacionalnim izobraževalnim sistemom s ciljem integrirati zaprte osebe v poklicne in izobraževalne možnosti zunaj zaporskih zidov. Z izobraževanjem med prestajanjem zaporne kazni želijo na Danskem kar najbolj slediti načelom² normalizacije, odprtosti, spodbujanja odgovornosti, varnosti, čim manj intervencije in optimalni uporabi finančnih sredstev. Prizadevajo si, da bi bilo bivanje v zaporu in s tem čas prestajanja kazni kar se da »normalno«, s čimer bi se v kar največji meri izognili učinku prizonizacije (prim. prav tam, str. 33). S ciljem uresničevanja načela normalizacije si prizadevajo za razširitev civilnih pravic in zagotavljanja enakih možnosti izobraževanja in usposabljanja, s čimer želijo kompenzirati dejstvo obiskovanja šole za zapahi. Izobraževanje zapornikov vidijo kot resocializacijski dejavnik, s pomočjo katerega zaprte osebe dejavno

---

² Več o načelih, ki jim sledi Služba za zapore in pogojni odpust na Danskem, glej tudi na: <http://www.kriminalforsorgen.dk/English/ProgrammeAndPrinciples/prin0005.htm#0001>.

sodelujejo pri načrtovanju svojega izobraževanja, to naj bi jim bilo v pomoč pri poznejšem vključevanju v vsakdanje življenje na prostosti. Načelo odprtosti urešničujejo z omogočanjem čim pogostejšega in čim bolj kakovostnega stika z življenjem in družbo zunaj zaporskih zidov. Temu zelo sledijo z omogočanjem izobraževanja v zunanjih ustanovah na podlagi dnevnih izhodov (glej prav tam, str. 33–34). Prizadevajo si, da zaprte osebe prevzamejo odgovornost za svoje življenje nase. V tej luči jih vodijo in jim pomagajo razumeti pravice in dolžnosti v kontekstu implementacije sankcij. Načelom sledijo tudi tako, da zagotavljajo vire in izobraževalno gradivo, ki naj bi omogočali vsem zaprtim osebam enake možnosti za izobraževanje (po prav tam).

Poleg že predstavljenih načel tudi zakon določa, da naj bo čim več zapornic in zapornikov nameščenih v odprte ustanove, kjer imajo večje možnosti za delo in izobraževanje zunaj zavodov (po All of me!, 2003, str. 92). V zadnjem se danska zakonodaja zelo razlikuje od drugih zakonodaj skandinavskih držav, saj poteka izobraževanje med prestajanjem kazni zapora v drugih državah v zavodih. Glede na predstavljene zakone in tendence na Danskem bi lahko sklenili, da ima izobraževanje več različnih funkcij in da je pravica do izobraževanja jasno zapisana v pravnih aktih. Izobraževanje je vključeno v pravne akte in razumljeno kot pravica vsakega človeka že zato, ker je človek. Preden pa opozorimo na možno drugo plat danske zakonodaje, ki se lahko z nekaterimi dikcijami obveznosti oddaljuje od dojemanja izobraževanja kot pravice, v katerega se posameznik samostojno in prostovoljno vključuje, je potrebno povedati, da Danci izobraževanja za zapornike in zapornice ne povezujejo predvsem z idejo zapora, razumljenega kot aparat za spreminjanje družbi nevarnih posameznikov.

Poboljšanje storilca je dojeto kot »stranski učinek« vključenosti v izobraževalne programe, ne sme pa to biti njihov prvi in temeljni cilj, h kateremu bi bili ti izobraževalni programi usmerjeni. Na tem temelju je nastajala tudi danska zakonodaja.

Ob tem pa moramo izpostaviti, da kljub zapisanim načelom, ki jim Danci skušajo slediti pri uveljavljanju izobraževanja za zaprte osebe, vpeljejo obveznost zapornikov, da se vključijo v delo ali v katero drugo izmed ponujenih dejavnosti, med katere uvrščajo tudi izobraževanje. Iz zakona je torej razvidno, da ima posameznik možnost izbire dejavnosti, da pa je ena od izbir obvezna. Tako je zapisano v danski (po prav tam, str. 167) in švedski (v prav tam, str. 169) zakonodaji. Ta določba je pojasnjena v Danish Prison and Probation Service, kjer je zapisano, da je namen obvezne vključitve oseb na prestajanju zaporne kazni v različne dejavnosti razviti njihove mentalne in socialne sposobnosti ter jih tako pripraviti na boljše življenje in delovanje v družbi po prestani kazni (po <http://www.kriminalforsorgen.dk/English/DanishPrisonAndProbationService/GeneralConditions.html>). Določilo, ki smo ga predstavili, je tu razumljeno in izpeljano tako, da se z obveznim vključevanjem v dejavnosti med prestajanjem kazni zapora oddaljujejo od razumevanja te sankcije kot zgolj deprivacije prostosti, pri čemer naj bi bile osebi na prestajanju zaporne kazni zagotovljene vse druge pravice. Glede na to, da so se zaporniki in zapornice primorani vključiti v eno izmed prej naštetih dejavnosti, je mogoče trditi, da skušajo resocializacijske smotre

dosegati na način, ki ne priznava obsojenčeve prostovoljnosti v celoti, kar pa je v nasprotju z določbo³, da je zapor že kot tak kazen, zato ni nikakršnega opravičila, da bi posameznike na prestajanju zaporne kazni izpostavili še dodatnim kaznim med bivanjem v zaporu (razen ob kršitvi disciplinskega reda), to pa posredno nosi s seboj obvezno odločitev za eno od dejavnosti. Pri tem se opiramo tudi na Kanduča, ki zapiše, da je dejstvo, da je nekdo zaprt v kaznovalni ustanovi, že kazen, zato so dodatne kazni odveč (po Kanduč 1996, str. 235). V čem je torej problem: obveznost nosi s seboj sankcijo (kazen) v primeru, ko bi se zapornik odločil, da se ne vključi v nobeno od dejavnosti. V skladu s tem obvezna izbira ne more biti pojmovana kot nekazen, češ da gre le za razvijanje obsojenčeve mentalne in socialne sposobnosti, ki pripravljata na boljše življenje in delovanje v družbi po prestani kazni. To je še posebno razvidno denimo pri političnih zapornikih, umoru iz obrambe, prometni nesreči ipd. (po Wagner 2004, str. 49).

Postavlja se torej vprašanje, kako se zahteve po obvezni vključenosti v dejavnosti med prestajanjem zaporne kazni vežejo na pravice drugih prebivalcev Danske. Kolikor je namen obvezne vključitve v delo ali izobraževanje zgolj spodbuditi mentalne in socialne sposobnosti kaznovanih oseb, se s tem ukrepom zaporna kazen kot odvzem prostosti razširi še na kratenje drugih pravic. Na tem mestu znova poudarjamo, da ko govorimo o izobraževanju, ki je navsezadnje temeljna pravica vsakega posameznika, nam to dejstvo še ne dopušča, da vzpostavimo izobraževanje kot eno izmed obveznosti odraslih zaprtih oseb ne glede na cilj, ki ga zagovarjamo. V ospredju je načelo, da je storilec kaznivega dejanja odgovoren subjekt z vsemi pripadajočimi pravicami, ki mu niso izrecno odvzete, zato se legitimno postavlja vprašanje kršitve pravic zaprtih oseb, če so primorane, da se udeležujejo kakršnih koli dejavnosti med prestajanjem zaporne kazni. Tako kot M. Javornik pravi, da ni nikakršnega opravičila, da bi kazensko odgovornega posameznika, ki je storil dejanje po svobodni odločitvi, med prestajanjem zaporne kazni izpostavili metodam in postopkom spreminjanja osebnosti, če se zanje ne bi prostovoljno odločil (po Javornik, 2001a, str. 59), menimo, da je tudi obvezno vključevanje v dejavnosti, ki niso vezane predvsem na terapevtsko spreminjanje osebnosti, sporno in da zahteva resno strokovno analizo. Kot pogoj za objektivno uveljavljanje resocializacije in sprejemanje posameznika kot subjekta sprejemamo sami zahtevo po prostovoljni odločitvi posameznika za vključitev v dejavnosti, pri čemer pa jasno izpostavljamo, da je zaprtim osebam treba odpirati možnosti (To je dolžnost države!) in jim omogočiti širok spekter dejavnosti, s kakovostno izobraževalno ponudbo vred.

4.2 Švedska

Na Švedskem je izobraževanje v zaporih organizirano po modelu pogodb. Učitelji so zunanji sodelavci, zaposleni v šolstvu in organizacijah za izobraževanje.

---

³ Več o določbah o kazni zopora glej na: <http://www.kriminalforsorgen.dk/English/DanishPrisonAndProbationService/GeneralConditions.html>

je odraslih, s katerimi Služba za zapor in pogojni odpust sklepa različne enoletne pogodbe z možnostjo podaljšanja (po Nordic Prison Education, 2005, str. 149).

Od petdesetih do sedemdesetih let prejšnjega stoletja so se uveljavile ljudske srednje šole (Folk High School), namenjene izobraževanju odraslih, ki so imele svoje podružnice v zaporih. V teh podružnicah so učili isti učitelji kot v bližnji ljudski šoli zunaj zapora (po Nordic Prison Education, 2005, str. 99). Tako kot na Danskem je s širjenjem idej normalizacije in z razponom izobraževanja za odrasle v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja tudi švedska vlada sprejela odločitev, da bo sledila idejam vseživljenjskega učenja. To je bilo obdobje, ko je tretmajaska *ideologija*⁴ po svetu doživljala svoj zaton. Namesto ideje, da je treba zapornika oz. zapornico po prestani kazni čim bolj integrira v družbo. Tem vodilom je sledila reforma leta 1974, katere ambicije so bile vključevanje zaprtih oseb v običajne javne službe zunaj zaporskih zidov, namesto da se ustanavljajo njim vzporedni sistemi v zaporih (prim. prav tam). To je čas, ko se vse glasneje širijo kritike kaznovanja kot prevzgoje storilca z individualnimi metodami, in čas ponovnega dojemanja posameznika in posameznice kot odgovornega, zrelega in svobodnega bitja, ki se loči od dojemanja posameznika kot bolne žrtve okoliščin, razrešene vsakršne moralne odgovornosti, le po tem, da pojmuje posameznika kot osebo, ki je svobodno izbrala zločin in zato naj zanj prevzame posledice, sorazmerne s težo kaznivega dejanja. Samo taka kazen ni arbitrarna, samovoljna in temelji na jasnih normah in merilih. Podoben razvoj, kultura in vplivi danskega načrta Skadhauge so pripomogli k temu, da je bilo izobraževanje zapornikov in zapornic do neke točke pod enakimi vplivi in je njihov razvoj sledil podobnim tendencam in razumevanju izobraževanja tudi na Švedskem.

V nasprotju z Dansko pa je bil poznejši razvoj v švedskih zaporih drugačen. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja se je z recesijo na Švedskem začela decentralizacija in s tem alokacija finančnih sredstev, ki je prispevala k ukinitvi financiranja poklicnega usposabljanja v zaporih. Deset let pozneje so prestrukturirali tudi Nacionalno agencijo za izobraževanje, kar je pomenilo še ukinitve neposrednega financiranja za teoretično in splošno izobraževanje. Do devetdesetih let prejšnjega stoletja je bilo izobraževanje v zaporih integrirani del družbenega investiranja v izobraževanje odraslih, namenjenega tistim s slabšim znanjem in tistim, ki pri izobraževanju niso bili deležni pomoči iz družbenih virov (Glej All of me!, 2003, str. 91). Do takrat so imeli zaporniki in zapornice enake pravice do osnovnega izobraževanja kot drugi državljani. S spremembo zakona v devetdesetih letih so bili finančni viri izobraževanja zapornikov preneseni z ministrstva za izobraževanje na ministrstvo za pravosodje.

Močno poslabšanje položaja in možnosti za izobraževanje zapornikov in za-

---

⁴ Pojem »ideologija« ni mišljen z vidika družbenih pojavov, ki bi za seboj skrival vrednostno konotacijo. Gre za idejno opredelitev, z njo kriminologija označuje postopke in metode, s katerimi vplivamo na delinkvente (Petrovec 1998, str. 17).

pornic je jasno razvidno iz zakona o izobraževanju odraslih (Adult Education Act) iz leta 1984, ki z amandmaji do leta 2002 določa, da ima vsak državljan pravico do osnovnega izobraževanja vse od druge polovice njegovih dvajsetih let, če mu manjkajo spretnosti, ki naj bi jih pridobil med splošno šolsko obveznostjo, in je prebivalec oz. prebivalka Švedske. V nadaljevanju pa zakon dodaja, da te pravice ne veljajo za osebe, ki služijo zaporno kazen⁵ (po prav tam). Zadnji stavek je v nasprotju z mnogimi že predstavljenimi mednarodnimi dokumenti, katerih podpisnica je tudi Švedska, in vsekakor v nasprotju s 26. členom Splošne deklaracije človekovih pravic. V zakonu o izvrševanju kazni (Correction Act) iz leta 1992 je dana zapornikom zgolj možnost za izobraževanje, ni pa to razumljeno kot njihova pravica (prim. Nordic prison education, 2005, str. 102).

Na primeru Švedske lahko vidimo, da tudi države podpisnice ne spoštujejo v celoti pomembnih mednarodnih dokumentov in tako ne spoštujejo temeljnega načela enakih možnosti in enake kakovosti izobraževanja za vse ljudi. Čeprav izobraževanje v švedskih zaporih poteka in so zapornikom ponujene različne možnosti za izobraževanje, je ena izmed posledic prej predstavljene opredelitve v švedskem zakonu, da za izobraževanje zaprtih oseb ni zagotovljenih finančnih sredstev. Že zato lahko trdimo, da izobraževanje tu ni razumljeno kot vrednota sama po sebi. Kazenska sankcija prestajanje kazni zapora je dejavnik, ki po

⁵ Več o tem glej v: Education Act (1985:1100), Amendments included: to and including SFS 2000:445 na: <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/15/38/1532b277.pdf>

a) Osnovno izobraževanje odraslih:

Pravica do udeležbe.

S.10 Vsak prebivalec (oseba s stalnim prebivališčem občine) ima pravico do sodelovanja pri izobraževanju odraslih od druge polovice 6 koledarskih mesecev v letu njegovega 20. rojstnega dne, če ima pomanjkanje teh znanj, ki se normalno dosežejo v obveznem osnovnem izobraževanju, in če je rezident države. Vlada lahko določi tudi, da imajo osebe brez stalnega prebivališča v državi (nerezidenti) pravico do sodelovanja. Oseba, ki ima pravico do sodelovanja pri izobraževanju odraslih, se lahko udeleži takšnega izobraževanja v drugi občini, če izobraževanje tam obstaja. Določbe tega poglavja se ne uporabljajo za osebe v zaporu. (Zakon o izobraževanju (1985, str. 1100), amandmaji (spremembe zakona) vsebovani: v SFS 2000:445.

b) Višje srednješolsko izobraževanje odraslih in dopolnilno izobraževanje.

S.19 Vsak prebivalec občine ima pravico do sodelovanja v višjem srednješolskem izobraževanju za odrasle, če ima stalno prebivališče v državi in če tudi drugače izpolnjuje zahtevane pogoje, prvič od druge polovice 6 koledarskih mesecev leta njegovega 20. rojstnega dne, ali drugič, če je končal izobraževanje v nacionalnem programu ali ekvivalentno izobraževanje na višji srednji šoli. Vlada lahko določi tudi, da imajo osebe brez stalnega prebivališča v državi (nerezidenti) pravico do sodelovanja. Predpisi, ki določajo druge pogoje, primernosti in izbire med dvema primernima kandidatoma (prosilcema), izda vlada ali pooblaščen organ vlade. Določbe tega poglavja se ne uporabljajo za osebe v zaporu. Zakon (1992, str. 232).

c) Izobraževanje odraslih za duševno prizadete osebe:

Primernost

S.6 Vsaka oseba s stalnim prebivališčem v občini je primerna za sodelovanje v izobraževanju odraslih za duševno prizadete, če ima stalno prebivališče v državi in sicer izpolnjuje predpisane pogoje, prvič v drugi polovici 6 koledarskih mesecev v letu njegovega 20. rojstnega dne, ali drugič, če je končal izobraževanje na višji srednji šoli za duševno prizadete. Vlada lahko tudi določi, da so tudi osebe brez stalnega prebivališča v državi primerne za sodelovanje. Vlada bo izdala predpise z nadaljnjimi pogoji za primernost in izbiro med primernimi prosilci. Določbe tega poglavja se ne uporabljajo za osebe v zaporu. Zakon (1996, str. 340).

švedskem zakonu o izobraževanju izključuje določen del prebivalstva ter mu ne daje pravice do izobraževanja. Ali lahko v tem primeru privolimo v tezo, da je kazen zapora zgolj odvzem prostosti, ki kaznovanim s to kazensko sankcijo ne sme odvzeti drugih pravic? Negativen odgovor na postavljeno vprašanje nas pripelje do sklepa, da se Švedska s tem oddaljuje že od prvega pogoja, da je izobraževanje temeljna pravica vseh ljudi, pri čemer do drugega pogoja, postavljenega v uvodu, da naj izhaja izobraževanje predvsem prav iz načela pravičnosti, in ne iz namena korekcije posameznika, sploh ne pridemo.

Švedska je znana po razvitem izobraževanju odraslih in po različnih iniciativah na področju vseživljenjskega učenja. V tem kontekstu je bila sprejeta tudi odločitev parlamenta leta 1997, ki pravi, da mora državni sistem izobraževanja odraslih zagotoviti odraslim možnosti, da v skladu s svojimi interesi nadgradijo svojo izobrazbo. Te možnosti so namenjene predvsem ljudem, ki so bili deležni manj izobraževanja, da bodo lahko izboljšali svoj položaj na trgu dela ter odnos do kulture, politike in skupnosti. Zapisano je še, da mora biti izobraževanje v vsaki vrsti šole ekvivalentno ne glede na to, kje v državi je organizirano (po prav tam). Glede na ambicije Švedske o izobraževanju odraslih zbuja ekspliciten odvzem pravice do izobraževanja osebam na prestajanju kazni zapora še toliko več začudenja.

4.3 Slovenija

Tudi pri nas je bilo čutiti podobne premike v kriminološki in penološki znanosti, čeprav so nas nekatere ideje dosegle s časovnim zamikom. Tako so na primer tretmajske ideje v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja po svetu doživljale zaton, pri nas pa so se šele dodobra uveljavljale. V kazenskih zavodih smo zaposlovali vse več pedagogov, socialnih delavcev, psihologov, psihoterapevtov ipd., katerih naloga je bila doseganje resocializacijskih smotrov (glej Javornik 2001, str. 154). Resocializacijske smotre smo skušali dosegati na način, ki ni priznaval obsojenčeve prostovoljnosti pri opazovanju, klasifikaciji in obravnavanju. Njegovo sodelovanje je bilo sestavni del življenja v ustanovi, v kateri je bila zabrisana obsojenčeva zasebnost (po Javornik 2001a, str. 58). Avtorica se pri tem opira na Podržajevo opozorilo, »da je vsak poskus spreminjanja vedenja, ki je spodbujen od zunaj, v bistvu že sam po sebi dejanje, ki ga lahko opredelimo kot poseganje v osebnost in ga zaporniki praviloma tako tudi dojemajo oz. doživljajo« (prav tam, str. 59).

Osamosvojitve Slovenije je prinesla novo slovensko kazensko zakonodajo. Pri nas izobraževanje zaprtih oseb temelji na mednarodnih dokumentih in je do določene mere podprto z nacionalno zakonodajo. V Zakonu o izvrševanju kazenskih sankcij (ZIKS), ki je začel veljati leta 2000, je zapisano, da je temelj vseh nadaljnjih določb vsebinska določba, ki v 4. členu Zakona pravi, da so med izvrševanjem kazenskih sankcij obsojencu zagotovljene vse pravice državljanov Republike Slovenije razen tistih, ki so mu izrecno odvzete ali omejene z zakonom. Zakon tudi ne dela razlik med državljanji Republike Slovenije in tujci (po ZIKS 2000, str. 18). Iz navedenega lahko sklepamo, da kolikor izobraževanje ni izrec-

no prepovedano določenemu subjektu, mu mora biti zagotovljeno, saj je izobraževanje ena izmed ustavnih pravic vseh državljanov Slovenije.

Zakon v prvem odstavku 14. člena pravi: »Izvrševanje kazni zavora in mladoletniškega zavora mora biti organizirano tako, da omogoča usposabljanje obsojenca in mladoletnika za življenje na prostosti, da bo živel v skladu z veljavnimi pravnimi in moralnimi normami.« (14. člen ZIKS 2000, str. 41)

V poglavju o usposabljanje obsojencev za normalno⁶ življenje na prostosti se 102. člen nanaša na izobraževanje (prav tam, str. 72):

1. »Zavodi morajo skrbeti za izobraževanje in poklicno usposabljanje obsojencev. Izobraževanje obsojencev v zavodu se izvaja v skladu s predpisi s področja vzgoje in izobraževanja.
2. Izobraževanje se lahko organizira v zavodu ali tudi zunaj njega v sodelovanju z vzgojno-izobraževalnimi organizacijami in izobraževalnimi zavodi.
3. Pri izbiri izobraževalnega programa in obsojenčevega poklica je treba upoštevati njegove zmožnosti in nagnjenja, možnosti zavoda in druge okoliščine.
4. Izobraževalni program lahko obsojenci izpolnijo v krajšem času, kot to določajo predmetnik in predpisi o trajanju šolanja, vendar je treba zagotoviti tako raven znanja, kot jo zahteva izobraževalni program rednega šolanja.
5. Posameznim obsojencem se lahko na njihove stroške v skladu z njihovim programom individualnega tretmaja omogoči izobraževanje tudi na drugih vzgojno-izobraževalnih organizacijah.«

Vidimo lahko, da je področje izobraževanja zapornikov in zapornic pri nas zakonsko urejeno in da se lahko zaprte osebe izobražujejo tako v zavodih kot zunaj njih. Iz zakona je razvidno tudi, da spada izobraževanje v kategorijo usposabljanja za normalno življenje na prostosti in da se izobraževalni program za vsakega posameznika naredi v okviru tretmaja. Iz te določbe lahko sklepamo, da izobraževanje spada pod tretma. Vendar pa je, za razliko od predstavljenih skandinavskih držav pri nas vključenost v delo ali izobraževanje prostovoljno (Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij 2000, str. 19).

Opozoriti pa velja na morebitne slabosti in nedoslednosti, na katere opozarjajo tudi pravniki in drugi strokovnjaki. Kot smo povedali v uvodu, razumemo pravico do izobraževanja med prestajanjem zaporne kazni kot človekovo pravico, katere cilj ni predvsem spreminjanje osebnosti z namerno in zavestno (pre) vzgojno oz. terapevtsko dejavnostjo. Še zmeraj sicer velja, da je udeležba v tretmaju pri nas prostovoljna, sedanji zakon ne določa več namena kaznovanja, pri čemer pa v njem najdemo določbo, da ima obsojenec pravico odkloniti tretmajske postopke, če ima za to opravičljive razloge, sicer bo prikrajšan nekaterih privilegijev. Opredelitev tretmaja v novi zakonodaji zapornika še vedno zavezuje k sodelovanju, saj sicer ne bo nujno deležen ugodnosti. Posamezni člani zakona le navidezno zagotavljajo prostovoljnost pri vključitvi v tretma, saj ob tem terjajo, da je obsojenca treba opozoriti na morebitne posledice zavrnitve tretmaj-

---

⁶ Pojem normalno je zelo kompleksen. Natančneje ga je obdelal Kecmanović v delu *Između normalnog i patološkog*, Srboštampa, Beograd 1973.

skih postopkov (prim. 14. člen, v Javornik 2001, str. 154). V zakonu je tudi zapisano: »Obsojencu se lahko za dosežene rezultate v procesu tretmaja, uspehe pri delu in izobraževanju dajejo ugodnosti, določene s tem zakonom in drugimi predpisi.« (Člen 16, ZIKS 2000, str. 42) Pri tem je treba izpostaviti, da gre za tretma, ki vsebuje različne komponente, pri čemer je iz 100. člena Zakona o izvrševanju kazenskih sankcij razvidno, da: »Pri izdelavi in izvajanju programa individualnega tretmaja sodelujejo pristojni centri, zavod, pristojen za zaposlovanje, upravni organi za stanovanjske zadeve ter javni zavodi s področja zdravstva in izobraževanja, razen v primerih, ko obsojenec to odkloni.« (100. člen, ZIKS 2000, str. 71) Glede na to, kdo sodeluje pri izdelavi individualnega tretmaja, je mogoče vključitev v izobraževanje razumeti kot sestavni del tretmaja. Iz teh razlogov bi želeli opozoriti na morebitne nevarnosti, ki jih prinaša zakon.

Postavlja se vprašanje, kje se konča posameznikova prostovoljnost? Ali lahko glede na zakonska določila govorimo o t. i. »izsiljeni« izbiri? V primerjavi s Švedsko in Dansko je v našem Zakonu o izvrševanju kazenskih sankcij vključenost v kakršne koli dejavnosti med prestajanjem zaporne kazni načeloma prostovoljna, čeprav, kot smo pokazali, bi lahko govorili zgolj o navidezni prostovoljnosti. Ob tem pa lahko sklenemo, da je izobraževanje v slovenskih zaporih sprejeto kot ena izmed temeljnih človekovih pravic, ki primarno ne cilja na spreminjanje osebnosti kot namerne in zavestne (pre)vzgojne oz. terapevtske dejavnosti.

Zavedamo se, da zakonski okvir in realna ponudba izobraževalnih programov v predstavljenih državah nista enaka. Če lahko na eni strani govorimo o liberalnejši slovenski zakonodaji v primerjavi s predstavljenima skandinavskima državama, je treba povedati, da so možnosti za izobraževanje med prestajanjem zaporne kazni ter modeli organiziranosti izobraževanja za zaprte osebe zelo različni med državami. Na Danskem prevladujeta eksportni in samozadostni model⁷ (po Nordic Prison Education, 2005, str. 141), na Švedskem pogodbeni model (po prav tam), slovenski sistem izobraževanja za zaprte osebe pa bi lahko uvrstili na daljico med eksportnim in pogodbenim modelom. Pri nas se zaprte osebe lahko udeležujejo tako izobraževanja v zavodih kot izobraževanja zunaj njih. V obeh primerih poučujejo učitelji, ki niso del zaporskega sistema. Bodisi so zaposleni pri organizaciji, ki izvaja izobraževanje za odrasle v zaporih, bodisi so zaposleni na izobraževalni ustanovi, ki jo na podlagi dnevnih izhodov obiskujejo zaporniki in zapornice (po: http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/uiks/porocilo_uiks_2004.pdf). Tako na Danskem kot na Švedskem je eden temeljnih učnih pripomočkov pri učnem procesu za zaprte osebe uporaba informacijske in telekomunikacijske tehnologije (po Nordic Prison Education, 2005, str. 38 in 113). Učenje z uporabo medmrežja je zasnovano po posebnih varnostnih merilih, ki pa kljub vsemu omogočajo seznanjanje zaprtih oseb z novimi tehnologijami, s katerimi se bodo srečevali v vsakodnevem življenju po prestani kazni. Danci in Švedi se zavedajo, da je in-

⁷ Več o značilnosti posameznih modelov glej v Nordic Prison Education, 2005, str. 141.

ternetna pismenost oblika nove vrste pismenosti, ki naj bi je bile deležne tudi zaprte osebe. V tej dimenziji skandinavski državi omogočata bolj kakovostno ponudbo od Slovenije, saj zaprtim osebam omogočata boljše možnosti za izobraževanje, čeprav se je pred nedavnim tudi Slovenija kot ena izmed devetih držav prijavila na projekt Evropske unije za uvajanje informacijske in telekomunikacijske tehnologije v naše zavode.

5 Sklep

V prispevku smo se osredotočili na organiziranost izobraževanja za zaprte osebe v dveh skandinavskih državah s poudarkom na zakonskih opredelitvah in pravnih možnostih razvidnih iz različnih zakonskih aktov. Videli smo, da pravice zaprtih oseb do izobraževanja niso jasno zapisane v posameznih nacionalnih zakonodajah in da so zaporniki in zapornice lahko celo izvzeti iz določila, ki vsem drugim zagotavlja pravico do izobraževanja.

Ceprav je v nacionalnih zakonodajah in dokumentih skandinavskih držav zapisano, da države sledijo ideji, da je edina deprivacija za osebe, ki služijo zaporno kazen, deprivacija svobode (prav tam, str. 54), smo lahko videli, da z obvezno udeležbo v eni izmed dejavnosti omenjeno tezo omajajo. Izobraževanje je dojet kot ena izmed obveznih dejavnosti v katere se zaporniki morajo vključiti. Izobraževanje tako razumejo kot enega izmed dejavnikov, ki lahko pripomore k osebni rasti posameznika ali posameznice, ki pripomore k razvijanju sposobnosti za soočanje z življenjem v sodobni družbi, in kot dejavnik, ki lahko pomaga pri načinu življenja brez kriminalnih dejanj, vendar pa so posamezniki in posameznice na prestajanju kazni zapora z neprostovoljno udeležbo v eni izmed dejavnosti izpostavljeni obveznosti, katere odklonitev mora zaradi tega nositi s seboj dodatno sankcijo.

Primerjava predstavljenih držav je pokazala, da se je slovenska zakonodaja od vseh obravnavanih držav najbolj približala mednarodnim priporočilom in dokumentom. Pri nas lahko vsaj na ravni pravnih aktov govorimo, da primarni cilj izobraževanja ni istoveten s ciljem korekcije, da torej izobraževanje v zaporu ni istovetno s korektivnim izobraževanjem. Posameznik na prestajanju zaporne kazni je dojet kot odgovoren in svoboden subjekt pri vključevanju v izobraževalne programe, skladu s tem je izobraževanje razumljeno tudi kot pravica.

Vsekakor je neizpodbitno dejstvo, da so zaporniki in zapornice izpostavljeni mnogim deprivacijam, ki jih bivanje v taki ustanovi implicira: prikrajšanost za prostost, prikrajšanost za seksualne odnose, prikrajšanost za različne dobrine in storitve, prikrajšanost za varnost, segregativnost, stigmatizacijo itn. Izločeni so iz »normale« vsakdanjega življenja, v ritem katerega se brez označbe s težavo vračajo po prestani kazni. Vse to ima posledice za njihovo vedenje in vpliva na to, kako se znova vključujejo v življenje na prostosti. Če gre pri zaporni kazni za odvzem prostosti, so vsi ti »dodatki« prestajanja kazni objektivno dejstvo in zato seveda vredni premisleka. Dolžnost družbe, ki si lasti oznake, kot so demokratična, moderna, ki spoštuje človekove pravice in svoboščine ipd., je, da

omogoči in zagotovi ljudem, ki prestajajo kazen odvzema prostosti, vse druge pravice, tudi možnosti odgovornega odločanja in izbire. V skladu s tem si je treba prizadevati, da »dodatke« h kazni omejimo, ob tem pa ponudimo zapornikom in zapornicam možnosti, da se odgovorno odločijo za dejavnosti (tudi izobraževanje), ki nosijo s seboj tudi kompetence za boljše in bolj kakovostno vključitev v življenje po prestani kazni.

Literatura

- All of me! Prison Education in a Holistic Perspective. Report of the 9th EPEA International conference (2003). Langesund.
- Duguid, S. (2000). *Can Prison Work: The Prisoner as Object and Subject in Modern Corrections*. Canada: University of Toronto Press.
- Hamburška deklaracija o učenju odraslih (1998). 5. mednarodna konferenca o izobraževanju odraslih – CONFIMTEA, 14. do 18. julij 1997. Ljubljana: Andragoški center.
- Javornik, M. (2001). Od pravičnega povračila za kaznivo dejanje k prevzgoji storilca (in nazaj). V: *Sodobna pedagogika*, št. 3, str. 144–158.
- Javornik, M. (2001a). O problematiki vzgoje v kazenskem pravu. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Kanduč, Z. (1996). Zastrasovanje in rehabilitacija: kriminološki pogled, v *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, št. 3, str. 228–240.
- Kodelja, Z. (2005). Spremna beseda. V: Laval, C.: *Šola ni podjetje: neoliberalni napad na javno šolstvo*. Ljubljana: Krtina.
- Laval, C. (2005). *Šola ni podjetje: neoliberalni napad na javno šolstvo*. Ljubljana: Krtina.
- Letno poročilo Uprave Republike Slovenije za izvrševanje kazenskih sankcij 2004.
- Morin, L. (1993). Vzgoja in izobraževanje ali nasilje pravičnosti. V: *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, št. 156–157, str. 27–41.
- Morin, L. (1993a). O vzgoji in izobraževanju v zaporih. V: *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, št. 156–157, str. 43–59.
- Nordic Prison Education: A Lifelong Learning Perspective (2005). Kopenhagen: Nordic Council of Ministers.
- Petrovec, D. (1998). *Kazen brez zločina: prispevek k ideologijam kaznovanja*. Ljubljana: SH Zavod za založniško dejavnost.
- Priporočilo št. R (89) 12 Sveta Evrope za področje izobraževanja zaprtih oseb, <http://cm.coe.int/ta/rec/1989/89r12htm>.
- Rizman, R. (1997). *Izzivi odprte družbe: sociološki komentarji (1989–1996)*. Ljubljana: Liberalna akademija.
- Rotman, E. (1990). *Beyond Punishment: A New View on the Rehabilitation of Criminal Offenders*. New York: Greenwood Press.
- Salecl, R. (1988). Vzgoja kot »bistveno drugotno stanje«. V: *Problemi*, 26, št. 11, str. 119–125.
- Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (ZIKS-1) (2000). Z uvodnimi pojasnili Mihe Wohinza. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

- Zupančič, M. (2003). Vključevanje zaprtih oseb v izobraževalne procese in spodbujanje aktivnega preživljanja prostega časa. Ljubljana: Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij, Ministrstvo za pravosodje, www.vpvs.uni-lj.si/krim/files/zupancic.doc
- Wagner, P. (2004). Vloga in pomen izobraževanja v času prestajanja zaporne kazni. Diplomsko delo. Ljubljana.

Internetni viri

<http://www.cpt.coe.int/en/>

<http://cm.coe.int/ta/rec/1987/word/87r3.doc>

<http://www.epea.org>

<http://www.kriminalforsorgen.dk/English/DanishPrisonAndProbationService/General-Conditions.html>

<http://www.sfu.ca/ifeps/PERP6.doc>

http://www.gov.si/mp/uiks/pdf/porocilo_2004.pdf

<http://www.oecd.org/dataoecd/48/22/1870573.pdf> (The well-being of Nations: The Role of Human and Social Capital 2001)

WAGNER Petra

THE RIGHT TO EDUCATION WHEN SERVING A PRISON SENTENCE IN SWEDEN, DENMARK AND SLOVENIA

Abstract: If we wish to satisfy the fundamental principle of equal opportunities and equal quality of education for all, these rights must also be clearly defined in the legislation concerning the application of penal sanctions. It must be clear from the legislation that the fundamental principle of imprisonment as a penal sanction is based on the deprivation of freedom. We understand education in prisons as one of the fundamental human rights which is not directly oriented to changing one's personality as an intentional (re)educational or therapeutic activity. The paper arises from the belief that education is primarily a value per se.

The article hence focuses on the right to education as a fundamental human right. We analyse how the education of prisoners is defined in various international documents, in the legislation of the Republic of Slovenia and of two Scandinavian countries. We chose the two Scandinavian countries because experts consider these countries to be among the best developed countries in the area of lifelong learning as well as in providing and organising education for people serving a prison sentence.

Keywords: education of prisoners, right to education, Denmark, Sweden, Slovenia.